

פרשת תרומה

כבוד ספר התורה וכבוד הציבור

במקומות רבים בתורה עולה שהמשכן שבתוך מחנה ישראל הוא המשך ישיר להתגלות ה' על הר סיני. למשל כבוד ה' ששכן בהר סיני שוכן בתוך המשכן; לוחות הברית שניתנו בסיני נשמרים בארון הברית שבמרכז המשכן ועוד.

על פניו, המעבר בין שכירת ה' בהר סיני לשכינתו במשכן הוא בין ההתגלות החד פעמית לחיי היום יום. אך עיון בדברי האלשיך מגלה רובד נוסף:

”ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, כי נמזה שלא נאמר 'בתוכו', הוא בתוכם וקרובם של ישראל הנזכר כי היכל ה' המזה.” (תורת משה, בראשית כ"ג, ו)

על פי דבריו, המעבר משמעותי הרבה יותר. השראת השכינה במעמד בהר סיני הייתה חיצונית לעם ישראל, כפי שנראה מדברי עם ישראל בשמות כ', יד. לעומתה, השראת השכינה במשכן מבטאת את היותו של עם ישראל גוי קדוש, שה' שוכן בתוכו ממש.

רעיון זה בא לידי ביטוי גם בעניין אחר לגמרי.

הרמב"ם כותב:

”כל מי שיושב לפני ספר תורה ישב בכבוד ראש באימה ופחד, שהוא העד הנאמן לכל באי עולם,¹ שנאמר 'והיה שם בך לעד' (דברים ל"א, כו), ויבדהו כפי כחו. אמרו הכמים הראשונים: כל המהלל את התורה - גופו מהולל על הבריות, וכל המכבד את התורה - גופו מכובד על הבריות.”² (הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פ"י הי"א)

1. על שימוש הרמב"ם במושג "באי עולם" ראו הלכות תשובה פ"ג ה"ג, פ"ו ה"ג, הלכות שמיטה ויובל פי"ג הי"ג, הלכות סנהדרין פי"ב ה"ג, הלכות מלכים פ"ח ה"י. הרמב"ם מציג כאן את מתן תורה לפני בני ישראל (דברים ל"א, כו) כמתנה לכל "באי עולם", וזה על פי הגותו של הרמב"ם, שמשה רבנו הוא נביא לכל באי עולם: "לפי שהנביא שהפליא את כל באי העולם במופתיו ונתן ה' בלבינו אמתו והאמונה בו, כמו שהבטיח לו ה' בכך באמרו 'וגם בך יאמינו לעולם' (שמות י"ט, ט), כבר הודיענו על פי ה' שלא תבוא מואת ה' שום תורה זולת זו...” (הקדמה לפירוש המשנה). במקביל ניתן להציע כיוון נוסף בדברי הרמב"ם הנ"ל: כיוון שאומות העולם יבינו על פי השכל האנושי, שעם ישראל הוא "עם חכם ונבון" (דברים ד', ו), הרי התורה היא ממילא "העד הנאמן לכל באי עולם" (ראו גם מורה הנבוכים, חלק ג' פרק לא).
2. הרמב"ם על פי שיטתו הדגיש כאן "העד הנאמן לכל באי עולם", אך מפרשו בעל מנורת המאור ראה בחידוש זה קושי וגרס בדברי הרמב"ם: "כל מי שישב לפני ספר תורה, צריך לישב בכבוד ראש ובאימה וביראה ונפחד, לפי שהוא העד הנאמן על כל ישראל, שנא' 'והיה שם בך לעד'... (דברים ל"א, כו)" (מנורת המאור, פרק ה', תלמוד תורה עמוד 326). אני מודה לידידי הרב ד"ר אלי חדד (אלון שבות), אשר מורה את מבוכתי ומאיר את עיניי במשנת הרמב"ם. ראו בפירושו יד פשוטה על הרמב"ם של הרב אליעזר נחום רבינוביץ שם.

הרמב"ם מדגיש כאן את חשיבות כבוד ספר התורה. יש לשים לב, שעל פי משנתו של הרמב"ם התורה היא עד אוניברסלי "לכל באי עולם", לא רק לעם ישראל! כיוון שיהודים מצויים להיות אור לגויים (ישעיהו מ"ב, ו; מ"ט, ו), הרי שהתורה הנמצאת בתוך בית הכנסת היא "העד הנאמן לכל באי עולם", וברוח זו התבטאו גם שלמה וישעיהו:

"וְגַם אֶל הַנְּכָרִי אֲשֶׁר לֹא מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וְבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֹךְ... כִּי יִשְׁמְעוּ אֶת שְׁמֹךְ הַגָּדוֹל וְאֵת יְדֵךְ הַחֲזָקָה וְזִרְעֶךָ הַנְּטוּיָה וְבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל הַבַּיִת הַזֶּה: אֵתָה הַשְּׁמַע הַשְּׁמַיִם מִכּוֹן שְׁבִתֶךָ וְעֲשִׂיתְּ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנְּכָרִי לְמַעַן יִדְעוּן כֹּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת שְׁמֹךְ לִירְאָה אֵתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל..." (מלכים א' ח', מא-מג)

"...כִּי בֵיתִי בֵית הַתְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים" (ישעיהו נ"ו, ז)

כבוד ספר תורה "בכבוד ראש, באימה ופחד" מתבטא באיסור להפנות אליו את הגב: "מצוה לייחד לספר תורה מקום ולכבדו... ולא יחזיר אהוריו לספר תורה אלא אם כן היה גבוה ממונו עשרה טפחים." (הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פ"י ה"י)

עולה כאן שאלה מעניינת, מדוע מותר לרבנים בדרשתם לעמוד עם הגב לארון הקודש, הרי מדין כבוד ספר תורה לכאורה יש לאסור זאת?³ פוסקים רבים עסקו בשאלה זו הלכה למעשה.⁴ על דברי הפוסקים בשאלה זו ניתן להוסיף, ולדון בעניין העקרוני: כבוד ספרי התורה וארון הקודש לעומת כבוד הציבור – מי חשוב יותר? הגמרא אומרת:

"לעולם תהא אימת צבור עליך, שהרי הכהנים פניהם כלפי העם ואהוריהם כלפי שכינה." (סוטה מ"ע"א)

"אימת הציבור" מהווה הצדקה לכך שהכהנים בברכתם עומדים כאשר "פניהם כלפי העם ואהוריהם כלפי השכינה". בדומה לכהנים, מצינו בתוספתא הלכה דומה בעניין סדר הישיבה של הזקנים בבית הכנסת:

"כיצד היו הזקנים יושבים בבית הכנסת? פניהם כלפי העם, ואהוריהם כלפי הקודש." (תוספתא מגילה פ"ג ה"ד)

למרות קדושת ספרי התורה וארון הקודש, הזקנים צריכים לשבת עם פניהם כלפי העם ואהוריהם כלפי הקודש.

3. ובדומה לכך: למה מותר לכהנים בדוכנם לעמוד עם הגב לארון הקודש? מדוע מותר לציבור כולו להסתובב בקבלת שבת עם הגב לארון הקודש בסוף "לבה דודי", כדי לקבל כביכול את שבת המלכה? ראו הערה 6.
4. ראו למשל שו"ת יחוה דעת, חלק ג' סימן יט ושו"ת חלקת יעקב, יורה דעה סימן קלד.

מדוע "אימת הציבור" גוברת על כבוד ספרי תורה? ההסבר המתבקש הוא, שהזקנים והכהונים הם שלוחי ה' כלפי העם, בבחינת "וְהָיוּ עֵינֶיךָ רְאוּת אֶת מוֹדֶיךָ" (ישעיהו ל', ד).⁵ הזקנים והכהונים מהווים דוגמא אישית לעם כולו, ולכן מוצדק שהם יעמדו עם אחוריהם לארון הקודש, כדי שיוכלו לעמוד עם פניהם כלפי העם. ברוח זו מסביר בעל ערוך השלחן את המשמעות הרעיונית של ההלכה:

"ואין לתמוה שבשעת הדרשה עומד הדורש פניו אל העם ואחוריו אל ארון הקודש... דזהו עצמו כבוד התורה, שדורש בהתורה ובמצותיה." (ערוך השולחן, יורה דעה רפ"ב, ב)

קדושת ספרי התורה אינה נפגעת כלל וכלל, כשתלמידי חכמים עומדים עם אחוריהם כלפי ארון הקודש, כי הם אלו שמייצגים ומסבירים את התורה - ולפיכך מותר ורצוי שהם יעמדו עם גבם לארון הקודש כשפניהם "כלפי העם".⁶

דין זה מלמד מסר נפלא: התורה עצמה חשובה פחות מהמוסרים אותה והמנחילים אותה לעם ישראל. כפי שראינו, מסר זה עולה גם מהמשכן: עלינו לדאוג ששכינת ה' שהתגלתה לנו בהר סיני, תמשיך לשרות ממש בתוכנו - "וַיֵּשׂוּ לִי מִקִּדְשׁ וְשָׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם".

5. ראו עירובין יג ע"ב, סוטה מט ע"א, הוריות יב ע"א, כריתות ו ע"א.
6. על פי הגמרא הנ"ל מובן גם למה הכהונים עומדים בדוכנם עם הגב לארון הקודש ועם פניהם לציבור. כמו כן, קבלת השבת מצדיקה על פי אותו רעיון לפנות עם הגב לארון הקודש כדי לקבל את השבת ל"תוך אמוני עם סגולה".